

meciliği gelişmiştir. Çok eski tarihlerden beri sulu tarım yapılan Hoten'in başlıca ürünleri buğday, mısır, pirinç ve darıdır. Ayrıca dut, pamuk ve çeşitli meyveler yetiştirilir. İpekli kumaş dokumacılığı da yaygındır. Hoten'e ipek böceği kozası ilk defa Çinli bir prenses tarafından gizlice getirilmiş ve halk ipekçiliğe ilgi göstermiştir. Bölgede çıkarılan koyu yeşil -kahverengi damarlı süt beyazı yeşimi bütün Türkler kutsal saymışlar ve kılıçlarında, kemerlerinde, atlarının koşum takımlarında düşmana galip geleceklere inancıyla kullanmışlar, ayrıca bu konuda Çinliler'e de örnek olmuşlardır. "Yağmur taşı" da denilen bu taşın şaman tarafından suya atılması halinde yağmur yağdırdığına inanılırdı.

Hoten, klasik Türk ve İran edebiyatlarında Hoten veya aynı bölgede bulunan Hitay (Hitâ, Hatâ) dolayısıyla misk (müşg) ve âhu kelimeleriyle tamlamalar kuru-larak (müşg-i Hoten, âhû-yı Hoten) sık sık anılır. Hoten bölgesinde sürüler halinde yaşayan bir tür âhu (misk âhusu, âhû-yı misk) bulunur ki yılda bir defa göbeğinde biriken donmuş pıhtı halindeki nâfeyi düşürür. Kara renkli bu nâfe, kozmetik sanayiinde de kullanılan miskin ham maddesi olup âhuların Hoten bölgesindeki lâle ve sümbülleri otladıkları için bu güzel kokuyu meydana getirdiklerine inanılır. Hoten âhularının misk ile olan bu münasebeti, klasik Türk şiirinde sevgili ve onun gerek renk (siyah) gerekse koku yönünden miski andırın zülûflerini temsil eder (Bir rûte müşgrîzdür ki zülû-i muanber / Reşkiyle nâfe-i Hoten'in bağı hûn olur -Mesîhî-). Bazen coğrafi bir bölge olma özelliği yahut "hatâ" kelimesiyle cinas oluşturması vesilesiyle de anılan Hoten (Ol büt-i Çin ü Hatâ kim turra-i müşgîni var / Ne hatâmız gördü kim ebrûlarının çîni var -Ahmed Paşa-) çekik gözlü, acımasız savaşçıların yurdu olarak da anılır (Kanına âşıkın susamış-tır Hitâ gözün / Fesh-i azîmet etme ki fikrin hatâ değil -Nesîmî-).

BİBLİYOGRAFYA :

Hudûdü'l-'âlem (Minorsky), s. 85-86, 259-260; Gerdîzi, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347, s. 261, 264-265, 269-271; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 270, 299; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (Öztürk), I, 124, 126, 128, 130, 132; II, 7, 104; III, 48; Müstevfî, *Nûzhetü'l-kulûb* (Strange), s. 258; Haydar Mirza Duglat, *Târîh-i Reşîdî* (trc. E. D. Ross - N. Elias), Delhi 1986, s. 52, 256-257, 293, 297, 301; H. Lansdell, *Chinese Central Asia. A Ride to Little Tibet*, London 1893, II, 83-85, 165-166, 177, 189, 191, 193, 195, 206, 211; A. Stein, *Ancient Khotan*, I-II, Oxford 1907; a.m.f., *Innermost Asia*, Oxford 1928, s. 91, 99, 109; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul 1946), İstanbul 1981, s. 39, 69, 123, 249, 272; O. Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, New York 1951, s. 185; Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan*, İstanbul 1952, s. 28-31; İbrahim Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 53, 112, 226, 227; a.m.f., *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1984, s. 65, 83, 94, 103; Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica*, Taipei 1964, s. 168-169, 170, 171; Emel Esin, *Antecedents and Development of Buddhist and Manichean Turkish Art in Eastern Turkestan and Kansu*, İstanbul 1967, s. 37, 47, 48; Gülçin Çandarlıoğlu, *Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri*, İstanbul 1967, s. 17 vd., 23 vd., 123 vd.; a.m.f., "Kao Chü-huei Seyahatnâmesi", *Beşinci Milletler Arası Türko-loji Kongresi, Tebliğler III: Türk Tarihi*, İstanbul 1986, I, 187-190; E. Knobloch, *Beyond the Oxus*, London 1972, s. 220, 223, 224, 231, 232; Yusuf Dönmez, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İstanbul 1973, s. 27, 30, 65; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ile Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), Ankara 1975, s. 14, 18, 19, 36, 139, 140, 142, 145, 147, 310; Erkin Alptekin, *Uygur Türkleri*, İstanbul 1978, s. 24-30, 124; Barthold, *Türkistan*, s. 292-293, 300-301, 392, 506, 564; a.m.f., "Kara-Hitaylar", *İA*, VI, 274; a.m.f., "Hoten", a.e., V/1, s. 565-567; Ahmet Rıza Bekin, *İpek Yolu*, Ankara 1981, s. 25, 36, 41, 42; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkele-ri*, Ankara 1985, s. 21, 25, 60, 78, 80, 198, 200; L. Liğeti, *Bilinmeyen İç Asya* (trc. Sadrettin Karatay), Ankara 1986, s. 213 vd., 228-244; Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul 1989, s. 265-268; A. D. W. Forbes, *Doğu Türkistan Harp Beyleri* (trc. Enver Can), Ankara 1991, s. 62-98, 112-158, 229-284; M. Kutlu, "Şehid Fetheddin ve Hoten Atçüy Ayaklanmasının 35. Yıldönümü", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, IV/29, İstanbul 1991, s. 3-6; O. Pritsak, "Kara-Hanlılar", *İA*, VI, 253; L. Hambis, "Khotan", *EP* (İng.), V, 37-39.

AHMET TAŞAĞIL

HOTİN

Ukrayna'da
eski bir kale ve şehir.

Ukraynaca Xotyn, Romence Hotin, Lehçe Chocim şeklinde anılmakta olup Kuzey Moldova'da Dinyestr (Dnister / Turla) nehrinin sağ kıyısında yer almaktadır. Burası hakkında ilk bilgiler XIV. yüzyıla kadar inmektedir. Bu dönemde bir Ortaçağ kalesi olarak Moldova (Boğdan) beylerinin idaresi altında bulunmaktaydı. 1387'de Hotin Kalesi dizdarlarının adlarına rastlanması bu sıralarda askerî bir istihkâmın varlığına işaret etmektedir. Taştan yapılmış kalenin inşaa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bunun II. Stefan'ın idaresi döneminden biraz önceye gittiği sanılmaktadır. Hotin ayrıca, Orta Avrupa'dan ve Baltık'tan gelip İstanbul'a uzanan tarihî ticaret yolları üzerinde önemli bir geçit yeri durumundaydı. Burası, Osmanlılar ve Lehler arasında Moldova üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesinde önemli bir rol oynadı.

Osmanlılar, Hotin önlerinde ilk defa Boğdan Voyvodası Stefan Cel Mare döneminde görüldüler. 1476'da Fâtiş Sultan Mehmed'in ordusuna karşı burası Voyvoda Stefan'ın amcası Vlaicu tarafından başarılı bir şekilde savunulmuştur. 1538'de Petru Rareş'e karşı Osmanlı - Leh ortak harekâtı sırasında kale Leh hatmanı Jan Tarnowski tarafından kuşatıldı. Bender'de yeni bir Osmanlı sancağı kurulduktan sonra Hotin Rareş'e geri verildi. Rareş kaleyi tamir edip genişletti. Kale "pârçalab" denilen kale kumandanının idaresi altındaydı; fakat bunu takip eden yıllarda yeniciler sık sık kaleye gelip bir süre kaldılar. 1621'de, Petro Konaşevyç - Sahajdaçnyî idaresindeki Ukrayna kazaklarının da yardımıyla Jan Karol Chodkiewicz'in başında bulunduğu bir Leh - Litvanya ordusu, Hotin Kalesi'nin küçük ve kullanışsız oluşu dolayısıyla kale yakınında yeni bir askerî istihkâm yaparak II. Osman'ın kalabalık ordusunun hücumlarına karşı koydu. Bu savaş, o zamana kadar adı pek duyulmayan Hotin'in tanınmasına ve önemini anlaşılmasına yol açtı. II. Osman'ın Hotin seferine çıkışı (1620) askerî mülâhazalardan ziyade iç siyasete dönük bir hareketti. Osmanlı kaynaklarında, Hotin etrafında son derece müstahkem hendekler ve tabyalar meydana getirildiği, tabur adı verilen istihkâmlar yapıldığı ve mükemmel bir savunma hattı oluşturul-

Hotin
Kalesi -
Ukrayna

duğu belirtilmektedir. Yapılan hücumlardan bir sonuç alınmayınca iki taraf arasında 9 Ekim 1621'de bir antlaşma imzalanarak, Dinyestr nehri sınır sayıldı. Hotin Boğdan voyvodalarının idaresi altına verildi, fakat burada yeterli ölçüde bir muhafaza kuvveti ve silâh bırakılmamıştı.

1657'de Erdel Voyvodası II. György Rakoczy'nin isyanı ve Lehistan'ı istilâya kalkışması üzerine Osmanlılar duruma müdahale ettiler. Melek Ahmed Paşa idaresindeki Osmanlı kuvvetleri Hotin'e giderek bölgede faaliyette bulundular. Bu harekât sırasında Melek Ahmed Paşa'nın yanında bulunan Evliya Çelebi Hotin'i taştan bina edilmiş küçük bir kale olarak tarif edip hendeğinin büyüklüğünden söz eder; kalede iki kapının bulunduğunu, içinde seksen kadar tahta örtülü kulesi, altmış-yetmiş kadar evi, elli kadar dükkânı olduğunu yazar.

1672'de Kamanıçe'nin Osmanlılar tarafından fethi Kuzey Moldova'yı yeniden savaş alanı haline getirdi. Osmanlı fetihlerinin ağırlık merkezinin bu yöne kayması üzerine Hotin bir harekât üssü oldu. Buranın karşısında Turla üstünde bir köprü kuruldu (Izvança / Zwaniac). 1673'te Leh kuvvetleri Hotin'e girdilerse de Sarı Hüseyin Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu burayı kuşatarak kaleyi aldı. Ancak 11 Kasım'da Osmanlı ordusu, Leh hatmanı Jan Sobieski'nin kumandasındaki kuvvetler karşısında Hotin önlerinde yenilgiye uğradı. Böylece kale Lehler'in eline geçti. Burada kazanılan başarı Sobieski'nin yeni Lehistan kralı seçilmesini sağladı. 1676'da imzalanan Zorawna Antlaşması'ndan sonra bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti yeniden sağlam bir şekilde kuruldu. Bu arada bazı kaynaklarda Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın, aralarında Hotin'in de bulunduğu bazı kaleleri bir karşı saldırıda ele geçirilip kuvvetli bir tutunma noktası haline getirildiği gerekçesiyle yıktırdığı belirtilir. Fakat bunun tamamıyla gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. Bunu takip eden savaşlar sırasında birkaç defa el değiştiren Hotin, 1699'da Karlofça Antlaşması sonucunda Kamanıçe'nin terkedilmesiyle Doğu Avrupa'da Osmanlılar'ın en önemli dayanak noktası olma özelliğini kazandı. 1711'den sonra Boğdan'dan alınıp doğrudan Osmanlı idaresine sokuldu ve önce bir nahiyeye, sonra da sancak statüsü verildi. Lipka Tatarları Hotin civarına yerleştirilerek mülkleri kendilerine bırakıldı. 1713'te geçici Rus işgalinin ardından İstanbul'dan

gönderilen Osmanlı ve Fransız teknik heyetinin nezâretinde yeniden tamir edilerek genişletildi. Bu yeni kale, iç kale adı verilen eski Ortaçağ kalesini çevirecek şekilde Batı tarzı yanında Osmanlı izleri taşıyan bir üslûpta yapılmıştı. Kalenin dört kapısı bulunuyordu. Bunlar İstanbul (Yaş), Timişvar, Bender (aynı zamanda Ukrayna) kapıları adını taşıyor, dördüncüsüne ise Dinyestr'e baktığı için Su Kapısı deniyordu. Kale içinde iki hamam, iki büyük cami ve bir bedesten inşa edilmişti.

Bu tahkimatına rağmen kale 1739'da Mareşal Münnich idaresindeki Rus ordusunun eline geçti. Burada el konan Kolçak Paşa'nın zengin eyalet arşivi bugün Moskova'da Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde bulunmaktadır. Belgrad Antlaşması'ndan (1739) sonra Hotin Osmanlılar'a geri verildi. 1769'da Osmanlı-Rus savaşları sırasında Prens Golıcyın (Galitsin) tarafından zaptedildi. Ruslar önce geri püskürtülmüşse de Sadrazam Moldovanî (Moldovancı) Ali Paşa'nın Kamanıçe ile Hotin arasında meydana gelen savaşta yenilmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri geri çekilince Hotin'deki muhafızlar da kaleyi terketmişler ve böylece kale Ruslar'ın eline geçmişti. 1774'teki Küçük Kaynarca Antlaşması ile Hotin yeniden Osmanlılar'a bırakıldı. Fakat 1775'te Bukovina denilen Kuzey Moldova'nın batı kesimi Avusturyalılar'ca işgal edildi. 1788-1791 savaşı sırasında Avusturya ve Rusya ortak kuvvetleri tarafından kuşatıldı ve 1788 Eylülünde bu kuvvetlerce alındı. Yaş Antlaşması ile (1792) Osmanlılar'a geri verilen Hotin son olarak 1806'da Ruslar'ın işgaline uğradı. 1812'deki Bükreş Antlaşması ile de Dinyestr ve Boh (Besarabya) arasında kalan araziyle birlikte Rusya'ya bırakıldı.

1918'de Hotin ile Besarabya Romanya'ya verildi. Ribbentrop-Molotov Antlaşması sonucunda 1940'ta Sovyetler tarafından ele geçirildi. 1941'de yeniden Romanya'ya iade edildiysen de 1944'te (resmen 1947) Sovyet Ukraynası'na katıldı. Hotin kasabası kalenin gölgesinde kaldığı için hiçbir zaman önemli bir merkez haline gelmedi. Burada Ukraynalılar, Romenler yanında küçük bir yahudi ve Ermeni topluluğu da yaşamıştı.

Bugün Hotin 12.000 (1995) dolayında nüfusuyla bir kasaba durumundadır. II. Osman'ın Hotin seferiyle ilgili olarak Hâlisî tarafından yazılan eser, *II. Osman Adına Yazılmış Zafername* adıyla tıpkıbasım olarak Y. Yücel tarafından neşredilmiştir (Ankara 1983).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 888, 899, 927; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, s. 588 vd.; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 409; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 123-124; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 41-42, 50; K. Clausewitz, *Strategische Beleuchtung mehrerer Feldzüge von Sobieski, Münich, Friedrich dem Grossen und dem Herzog Karl Wilhelm Ferdinand von Braunschweig und andere historische Materialien zur Strategie. Hinterlassene Werke des Generals Karl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung*, Berlin 1837, X, tür.yer.; J. Tretiak, *Historia wojny chocimskiej 1621*, Kraków 1921; J. Pawjewski, *Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich*, Warszawa 1978, tür.yer.; L. Podhorodecki - N. Raszba, *Wojna Chocimska 1621 roku*, Warszawa 1979; *Pamiętniki grodstroitel'stva i arhitektury Ukrainy SSR*, Kiev 1986, IV, 368-369; L. Podhorodecki, *Chocim 1621*, Warszawa 1988; S. Dimitrov, "Tureckije dokumenty o sostojanii xotinskoj okruği (nahiyeye) v I pol. XVIII v.", *Vostočnyje istočniki po istorii narodov jugo-vostočnoj i central'noj Evropy*, Moskva 1969, II, 140-160; A. Decei, "Hotin", *IA*, V/1, s. 567-570; C. Heywood, "Khotin", *EJ²* (Ing.), V, 39-40.

DARUSZ KOŁODZIEJCZYK

HOURLANI, Albert Habib (1915-1993)

Modern dönem
Arap tarihi alanındaki
çalışmalarıyla tanınan
Arap asıllı İngiliz tarihçisi.

Lübnanlı hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak İngiltere'nin Manchester şehrinde doğdu. İlk öğrenimini burada babasının yabancı ailelerin çocukları için açtığı ilkokulda, orta öğrenimini Kuzey Londra'daki Mill Hill'de ve yüksek öğrenimini de Oxford Üniversitesi'ne bağlı Magdalen College'da politika, felsefe ve ekonomi okuyarak, özellikle de Kant ve Hegel felsefesiyle ilgilenecek tamamladı (1936). Lübnan'a karşı derin vatan sevelik duyguları besleyen Hourani, aldığı Batı eğitimi sonucu üniversiteyi bitirdiği yıl bir nevi kimlik krizi yaşadı; arkasından da babasının geldiği yer olan Lübnan'ın Merciyün kasabasına gitti. Ertesi yıl Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler ve İngiltere tarihi dersleri vermeye başladı. Burada iken Harvard'da felsefe dalında ihtisas yapıp dönen Lübnan milliyetçisi Charles Malik ile arkadaşlık kurdu; onunla haftada bir felsefi metinler okudu ve kendisinden çok etkilendi. Amerikan Üniversitesi'nde iki buçuk yıl süren hocalık döneminde Hou-